

Holzbachová, Ivana

[Petrusek, Miloslav. *Texty z pozůstalosti. 1, Marx, marxismus a sociologie*]

Studia philosophica. 2015, vol. 62, iss. 1, pp. 148-150

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/133892>

Access Date: 06. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

prvky v Adornově spisu „Estetická teorie“. Monika Schmitz-Emans se věnuje jazyku v díle rakouského básníka Ernsta Jandla, zaměřuje se přitom i na Jandlovy drobné poetologické reflexe a příspěvky ke kritice jazyka.

Další texty jsou věnovány aktuální kulturně-politické situaci. Příspěvek „Lingua franca – možnosti a hranice“ lingvisty a bývalého saského ministra pro vědu a umění Hanse Joachima Meyera přináší kritické zamyšlení nad novodobou rolí angličtiny jakožto jazyka nejen přírodních, ale i humanitních věd. Text dále nabízí vhled do německé vědecko-edukační politiky, která se v mnoha ohledech angličtině otevírá, ovšem bez dostatečné kritické reflexe (s. 24). Závěrečný příspěvek germanistky Ingeborg Fialové-Fürstové představuje projekt *Němčina jako jazyk humanitních věd*, konkrétně program stejnojmenného bakalářského studijního oboru na Univerzitě Palackého v Olomouci, který je koncipován jako jednooborové studium německé filologie, překračuje ovšem klasické filologické pojetí – studentům totiž jsou vedle německého jazyka a literatury zprostředkovány německy (včetně německé metodologie a terminologie) základy šesti disciplín humanitních věd: historie, filozofie, srovnávací religionistiky, obecné lingvistiky a medievistiky. Tento program lze chápat jako pokus o navázání na někdejší kulturní tradici v českém prostředí.

Některé příspěvky v tomto sborníku, který vznikl v rámci projektu podporujícího němčinu jako jazyk vědy, neskrývají programové nádehe; kniha jako celek ovšem nabízí diferencovaný náhled na problematiku. V době rostoucí globalizace se diskuze o vlivu jazyka na myšlení a rozvoj kultury jeví jako veskrze aktuální – nejen za účelem ochrany intelektuální tradice nesené konkrétními jazyky.

Michal Gondek

Miroslav Petrušek, *Marx, marxismus a sociologie. Texty z pozůstatosti 1*, Praha: Slon 2014, 116 s.

Miroslav Petrušek (1936–2012) byl vysokoškolským učitelem sociologie, ale jak je vidět právě na tomto svazku jeho posmrtně vydávaných textů, neměl daleko ani k filozofii dějin, jako konečně i někteří další sociologové. Kniha je rozdělena do tří kapitol: Uvedení do Marxe a marxismu – různost pohledů, rekapitulace a shrnutí, „Socialistická věda“ nebo „buržoazní pavěda“? (Sociologie jako racionální konstruktivismus a jako radikální kritika) a Marxismus po pádu komunismu. Tyto velké celky jsou pak členěny do řady podkapitol.

Alena Miltová v Ediční poznámce upozorňuje na různorodost těchto textů. První z nich má charakter výkladu pro studenty, jinde se věnuje problému do větší hloubky a někde má spíš charakter poznámek (s. 9).

První Petruskův text se zabývá výkladem Marxovy teorie a jeho působení. Poukazuje na různorodá hodnocení jeho postavy i na to, že po dobách odmítání a mlčení v postkomunistické éře se k němu mnozí lidé vracejí – i pod vlivem poměrů ve společnosti. Ostatně velkou část této kapitoly zaplňuje Petrušek připomenutím mnoha pokusů o výklad Marxe (např. L. Coser, V. I. Lenin, T. G. Masaryk, R. Fredman, J. Davydov, Sun Myung Moon, Marxova kanonizace v dílech F. Engelse, G. V. Plechanova a J. V. Stalina a její recepce v díle E. Sabata). Alespoň pro mne je velmi zajímavá část srovnávající Marxe a Comta v souvislosti s problémem počátků sociologie. Pozoruhodné je jeho tvrzení týkající se argumentační materií obou myslitelů. Ta byla podle Petruska u Marxe „empiricky bohatší, nesrovnatelně konkrétnější a v mnoha ohledech překračující rámec svého vzniku“ (s. 33). Petrušek dále rozebírá Marxův a Engelsův scientismus, přičemž v poznámce pod

čarou upozorňuje na to, že scientismus, tak jak jej chápalo 19. století, se zásadně liší od toho, jak je chápán na konci 20. století. Marx se pokusil vysvětlit celou společnost a také mechanismus jejího fungování na základě jediného dominantního faktoru, a to jako přírodně historický proces, tj. podléhající neměnným a nutným zákonům. Petrussek však správně konstatuje, že v tom byl Marx mužem 19. století. Vedle této interpretace existuje množství jiných. Z nich Petrussek vybírá jako „didakticky instruktivní a funkční“ (s. 44) interpretaci strukturalistickou. Tím nechce naznačit, že se Petrussek k této interpretaci jednoznačně přiklání. Spíš poukazuje na to, že v určitém smyslu je marxismus stále živý. Když však píše o současném „návratu“ k revolučnímu marxismu, upozorňuje – a tím se tato kapitola příznačně uzavírá, že přívrženci marxovské prorocké vize přehlížejí „onu hlubokou proluku 20. až 80. let minulého století s hekatombami mrtvých zahynuvších v jejím jménu“ (s. 48).

Druhá kapitola se zabývá sociologií. Možná proto, že za jednoho z jejích tvůrců se vedle Comta považuje i Marx, nese s sebou sociologie už od počátku vnitřní rozpor, vyjádřený zde podtitulem Sociologie jako racionální konstruktivismus a jako radikální kritika. Proti první z těchto charakteristik vystoupil F. A. von Hayek se svou ostrou kritikou z roku 1989. Tu považuje Petrussek za nespravedlivou. Ani Comte a tím spíše ani Marx nebyli podle jeho názoru sociální konstruktivisty. Petrussek nechce bagatelizovat Hayekovu myšlenku spontánního řádu, ale zároveň zdůrazňuje, že společnost (a její instituce) jsou alespoň částečně produktem lidského úsilí, i když toto úsilí může přinášet neočekávané a někdy nežádoucí účinky. Petrussek se dále zabývá osudy sociologie v socialistických zemích a dokazuje tak, že pro sociologii je nutnou podmínkou její existence demokracie: „Marxismus totalitárního socialismu nefungoval nikdy, ani v době nejsilnější ‚oblevy‘, jako ‚sociologie‘, ale primárně a vždycky jako

čistá ideologie“ (s. 71). To se ale netýká jen této části totalitního spektra. Petrussek připouští, že v nacistickém Německu sice jakási sociologie existovala, ale ta se zkompromitovala spoluprací s režimem a navíc podle Petruskova názoru ani po válce k její důsledné denacifikaci nedošlo. Od nacismu se dost podstatně odlišoval italský fašismus, který alespoň částečně navazoval na Paretovu sociologii. V této souvislosti připomíná Petrussek i filozofii G. Gentileho. Pokud sociologie vůbec v totalitních systémech existovala, v žádném případě nemohla působit jako sociální kritika. Na druhé straně ale Petrussek kritizuje redukci jejích funkcí v demokracii na funkci kritickou, ve své době preferovanou levicovými intelektuály oslazenými sovětským „sociálním experimentem“. Pravicovým sociálním kritikem je podle jeho názoru R. Aron. Sociologie však podle Petruska má být především normální vědou „a všechny její odchylky od podoby a tvaru normální vědy nejsou ani aberacemi levicového entuziasmu, ani pravicového racionalismu, ale prostě pohybem po vývojové trajektorii, pohybem, který byl vždycky spoluročován obrovským množstvím nepředvídatelných dějinných a sociálních souvislostí“ (s. 85).

V poslední kapitole knihy jsou shrnuta závěry Petruskovy úvahy o tom, co se s marxismem děje po pádu komunismu. Petrussek se nejprve zabývá tezí, že marxismus byl falzifikován en bloc a je zcela mrtvou teorií. Tuto tezi však zamítá a poukazuje na to, že marxismus i v tomto období reálně žije v různých podobách a v různých teoretických kombinacích např. s feminismem, postmodernismem nebo multikulturalismem. Sám marxismus se ovšem značně změnil, a to v důsledku změny společnosti, např. v důsledku oslabení role proletariátu (v té podobě, v jaké existoval v 19. století). Svým způsobem zůstal prototypem kritické teorie, a snad proto i mnozí významní sociologové minulého

století poukazovali i na jeho silné stránky, zvlášť pokud si uvědomovali, že ani oni nežijí v ideální společnosti. O význam marxismu se ovšem v sociologii rozhořelo několik sporů, v nichž na straně kritiků marxistického „dědictví“ můžeme najít již jmenovaného Hayeka nebo L. von Misese. Marxismus je ovšem připomínán i v souvislosti s „projektem modernity“ (Habermas), jednak kvůli své víře v pokrok, ale také kvůli své kritice modernity ztělesněné kapitalismem. Do postmoderny marxismus patřit nemůže už jen proto, že je jednou z postmodernou kritizovaných metanarací. Proti tomu se staví neo- a postmarxisté, takže vzniká zajímavá polemika, která naznačuje, že ani dnes „marxismus není zcela mrtvev“. Tuto mou parafrázi výroku V. Gardavského zdůvodňuje Petrussek konstatováním, že lze najít jisté styčné body mezi moderním marxismem a postmoderním světem „již proto, že *některé sociální problémy jsou* – ať si o tom postmodernisté říkají cokoliv – prostě *univerzální*“ (s. 112, zdůraznil MP).

Je dobře, že Petruskova útlá knížka v nakladatelství SLON vyšla. Je vynikajícím příspěvkem do diskuse o marxismu jak pro běžného čtenáře, tak neocenitelnou pomůckou pro ty studenty filozofie a sociologie, kteří se o marxismus zajímají a kteří v ní najdou i podněty pro další studium.

Ivana Holzbachová

Kolektiv autorů, *Dialektika myslí a činu: Filosof Karel Říha, SJ – devadesát*, Svitavy: Trinitas 2014, 243 s.

V roce 2013 (11. května) se dožil devadesátí let katolický teolog a filosof docent PhDr. Karel Říha. Kniha *Dialektika myslí a činu* ve svém prvním oddílu obsahuje studie přednesené na symposiu „Filosof Karel Říha, SJ – devadesát“,

konaném v květnu 2013 na Teologické fakultě JU v Českých Budějovicích. Uvádí je studie prof. Karla Skalického „Filosofie Karla Říha a pokus o dialogické filosofování s ním“. (Skalický a Říha spolupracovali od Říhovy emigrace do Rakouska v roce 1969 a pak zejména v době jeho působení v Římě.) V Říhově filosofii patříje především pokus o „důsledný průlom do metafyzických vrstev lidského myšlení“, odpovídající Říhovu přesvědčení, že „nikoliv poznání, nýbrž víra, zaměřená k eschatologickému dovršení, dává celistvou orientaci našemu životu“. Skalického studie také ukazuje, jakou filosoficky náročnou cestou Říha dospěl k podmínce takového „průlomu“: k „překonání intelektualistického zúžení východiska metafyziky“. V závěru své studie zmiňuje Říhovo nové pojetí pravdy, nové uzákladnění vztahu metafyziky a etiky, metafyziky a dějinnosti, překonání subjekt–objektového paradigmatu myšlení a integraci substanční ontologie do ontologie transcendentálních vztahů, takže – uzavírá Skalický – „jde o novou metafyziku, která to, co je v klasické metafyzice platné, uchovává a povyšuje do vyšší roviny a do širších souvislostí“ (s. 48). – Skalického výklad Říhova pojetí metafyziky doplňuje Lucie Kolářová statí „Říha v diskuzi s postmetafyzikou – příspěvek k pochopení ‚absolutnosti‘ člověka“. Také ona spatřuje vyústění [Říhových] teoretických reflexí v tezi, že „absolutno nelze nalézt pouze teoretickou pravdou“ (intelektualistickou metafyzikou), že však antropologizací metafyziky lze dát prostor objektivnímu duchu, aby se ve vzájemné aktivitě bytí, poznání a chtění v nás projevil „ne pouze jako akt myslí, [...] nýbrž i jako událost, která přesahuje naše já a volá nás k vyjití ze sebe“ (s. 55). (K tomuto tématu se vztahují i dva Říhovy komentáře k Blondelovu *L'Action* „Rozvoj akce na individuálně-personální úrovni“, otištěné k autorovým devadesátinám